

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII

//

DE
RETRACTATIS FABVLIS PLAVTINIS

DISSERTATIO
INAVGVRALIS PHILOLOGICA

QVAM SCRIPSIT
ET
AMPLISSIMI PHILOSOPHORVM ORDINIS
CONSENSV ET AVCTORITATE
IN
VNIVERSITATE LITTERARIA GRYPHISVALDENSI
AD SVMMOS
IN PHILOSOPHIA HONORES
RITE CAPESSENDOS
DIE XXVII MENSIS MARTII ANNI MDCCCLXXII
H. XII
PVBLICE DEFENDET

AVCTOR
LEOPOLDVS REINHARDT
GRYPHISVALDENSIS

ADVERSARII ERVNT
G. SCHOEMANN, } DRR. PHIL.
A. LUEBECK, }
M. LENZ, STVD. PHIL.

GRYPHISVALDIAE
MDCCCLXXII

TYPIS BREITKOPFII ET HAERTELII LIPSIENSIVM

PRAEFATIO.

Quam sapienter Athenienses Lycurgo auctore decreuerint fabularum ab optimis poetis compositarum exempla publice adseruanda esse, tum demum plenius perspicietur, ubi condicionem Graecarum fabularum cum Plautinis contulerimus. Quamuis enim in Graecis quoque hic illic dubitari possit, utrum scaenas ab ipsis poetis compositas an ab iis, qui ueteres fabulas denuo docuerint, fictas ante oculos habeamus, tamen inter omnes constat parce et raro interpolatoribus contigisse, ut suos pro clarissimorum poetarum uersibus uenditarent. Longe aliam Plautinarum fabularum condicionem esse apparet, quarum vix una alteraue maioribus interpolationibns, nulla minoribus dittographiis careat; immo optima quaeque quo magis populo Romano placebat et quo saepius docebatur, eo frequentioribus et saepenumero absurdissimis interpolationibus foedata est. Itaque factum est, ut alii falsis criminibus elegantem et ingeniosum poetam insimularent, alii ita excusarent, ut difficile sit ad diiudicandum, utrum eum magis defenderint an uituperauerint, alii pulcherrimam quamque fabulam ab eo abiudicarent, iudicia denique a uiris doctis de Plauti ingenio lata tantum inter se distarent, ut uix de eodem poeta loqui uiderentur. Qua in re tum demum opinionum consensus efficietur, cum, quoad fieri poterit, constabit, quid poetae ipsi, quid posterioribus tribuendum sit. Hanc quaestionem aliquatenus saltem promoturus nonnullas fabulas Plautinas denuo pertractaui.

DE PROLOGO MERCATORIS.

In prologis fabularum Plautinarum multa inesse, quae ad historiam rerum scaenicarum Romanarum explorandam magno usui sint, dudum cognitum est. Itaque non pauci uiri docti alius aliud secuti prologis operam nauarunt multaque collegerunt, ex quibus condicio eorum clarius cognosceretur. Plerique tamen satisfacere sibi uidebantur, cum de iis uersibus, quibus ad suas cuique quaestiones absoluendas opus erat, accuratius dissererent, reliquos aut omnes Plauto tribuerent aut ab eo abiudicarent aut omnino non curarent. Idem igitur cum PROLOGO MERCATORIS accidisset, Carolus Dziatzko[1]), uir etiam alias de Plauto bene meritus, unus ueram uiam ingressus id egit, ut in singulas eius partes sedulo inquireret neque ullum uersum spurium duceret, nisi certis idoneisque causis coactus. Quam rationem etsi ex animi sententia probo, tamen in multis et grauibus rebus eum uerum perspexisse negauerim. Vt enim uno uerbo dicam quod sentio, cum aliquanto plus quam par erat Plauto tribuisset, et fabulam et prologum ipsum sibi creauit aduersarios; ex his enim causas repetam, quibus eius sententiam refellam. Sed priusquam ad rem ipsam accedam, breuiter eorum sententias perlustrare libet, qui ante nos huic prologo operam nauarunt.

Primus, ut in tot aliis rebus, Fridericus Ritschelius[2]) si non uerum perspexit tamen falsum cognouit prologique formam, qualis ad nostram aetatem peruenerit, septimo post urbem conditam saeculo deberi contendit, quia ,Macci Titi' nomen us. 6

1) Mus. rhenan. 1871. XXVI p. 421 sq.

2) Parerg. Plaut. Terent. I. p. 233. sq. cf. p. 16; T. Macci Plauti Mercator ex rec. Fr. Ritschelii (1854) p. IX.

commemoretur. Paulo accuratius idem in praefatione editionis Mercatoris ‚imitatorem potius Plauti, quam Plautum' argui putat putida frequentia, qua us. 19. 25 sq. inepta uerba cumulentur.

Vltra progressus est Liebigius[1]), qui, cum satis constaret prologum qualem haberemus Plautinum non esse, quo modo primitus initium fabulae compositum fuerit, indagare conatus est. Qua in quaestione certum unde proficisceretur punctum repperisse sibi uisus est, cum prologi us. 3 et 4 ex Ritschelii recensione:

Etsi hóc parum hercle móre maiorum institi,
Pro meá persona ut sim ád uos index ílico,

quos Charinus adulescens pronuntiat, postquam et argumentum fabulae et suos amores se elocuturum esse nuntiauit, ita interpretaretur, ut poetaster, qui post Plautum fuisset, discrimen, quod intercederet inter ipsius prologum et prologum uere Plautinum, his significaret; Charinum enim ilico i. e. primis fabulae initiis indicare, quis esset, hoc uero parum ex more Plautino fieri. Persuasum igitur Liebigio fuit a Plauto ipso huic Charini orationi breuem prologum praemissum eoque argumentum et Charini amores narrata fuisse; tum demum Charinum ipsum prodiisse amoresque suos exposuisse, ita tamen ut ‚omnis miseriarum uitiorumque amorem sectantium expositio in ea narratione — defuerit'. — At uide, quam uirum doctum sagacitas fefellerit! Vt enim uitaret Charinum in initio fabulae dicentem, quis esset, nouum prologum sibi finxit, qui eius munere fungeretur, et nihilo minus in proxima scaena Charinum idem fere denuo pronuntiare uult, ‚at non *ilico*'. Sed cum alio loco ad hos uersus reuertendum sit, nunc hoc contra Liebigium monuisse satis erit, primum Charinum omnino non dicere, quis sit, deinde in aliis fabulis personas nomina sua statim in initio profiteri uelut Mercurium in Amphitruone, Epidicum seruum in Epidico fabula. Quamuis autem errauerit, tamen ea laus Liebigio deneganda non est, temptauisse eum hanc quaestionem promouere uia, quam ante eum nemodum ingressus sit.

---

1) A. L. R. Liebig de prol. Terent. et. Plaut. Gorlitii 1859. p. 32 sq.

Minorem laudem meruit C. H. Weisius[1]): is enim totum prologum spurium ducit, primum quia multos uersus pessimos contineat, deinde quia us. 10 (6 apud Ritschelium) genetiuus *Accii* trium syllabarum sit, quae mensura apud Plautum rarissime uel nunquam inueniatur, tum quia ephebi, quorum mentio us. 40 et 61 fiat, e Terentio sumpti esse uideantur, postremum quia aequabili sententiarum conexu et comica ui careat. Talem argumentationem, quae aut nihil dicat aut absurda sit, aut quod in singulos uersus dictum sit, in totum prologum cadere uelit, operae pretium non est pluribus refellere.

Dziatzko denique ita quaestionem instituit, ut a fine prologi exordium caperet et paulatim ad initium progrederetur, cuius exemplum sequi mihi in animo est, et quod perpetuo aut probando aut refellendo illius ratio habenda est, et quod hanc uiam optimam esse ipse intellexi. Atque ultimos uersus i. e. us. 106—110 non modo nullam habere offensionem sed suum tenere locum nemo est qui negare possit. Vs. enim 109 et 110 transitum faciunt ad sequentem scaenam, qualis apud Plautum saepissime inuenitur, ceteri simplici sermone Plautino partem argumenti enarrant, de qua spectatores certiores fieri necesse est. Quodsi hi uersus omni suspicione exempti sunt, certum quaestionis fundamentum inuentum est, et iam nunc pro certo contendere licet nullum prologum posse Plautinum esse, nisi cuius argumentum et sermo cum his uersibus consentiat. Qua re non neglegendum esse censeo, quot res hic quam paucis uerbis narrentur, immo tamquam suum cuique uersui pensum ita tributum esse, ut us. 106 puellam emptam et aduectam esse narretur, us. 107 Charinus dicat, nolle se patrem quid factum sit resciscere, us. 108 denique quid ad rem celandam fecerit, contineatur: ex his igitur uersibus ipsis apparet nihil in hoc prologo suspicionem effugere posse, quod iusto longius explanatum aut altius repetitum sit.

Sed redeamus in ordinem: iam enim dicendum est de us.

1) Die Komödien des Plautus, kritisch beleuchtet von K. H. Weise. Quedlinburg 1866. p. 123 sq.

61—105. Quorum Dziatzko cum sibi persuaserit et argumentum et sermonem et artem poeticam optimis fabulae partibus paria esse, ne unum quidem in suspicionem uocare ausus est; quamquam enim ipse intellexit non deesse aliquot difficultates, tamen nullius momenti has esse censet. Qua in re cum a uiro doctissimo dissentiam, primum meum iudicium de iis scrupulis, quos ipse mouit, dicam, deinde nonnulla addam, quibus rem ad finem perduci posse confido. Et in pensitandis iis, quae ille attulit, difficillimum esse omnium uituperationem uitare haud ignoro, cum non tam certis causis quam diuinatione niti opus sit. An leges praescribere licet, quantum ad locum in suspicionem uocandum ualere uelis uocabula, quae in Plautinis quales habemus fabulis non inueniantur? Attamen quid de his sentiam, exponam; sunt autem tria: Atque in *munem* uocabulo (us. 105) offendendum non esset, etiamsi Festi et Nonii [1]) testimoniis careret; nec multo plus momenti *discubitum* uocabulo (us. 100) tribuerim, quod apud priscos poetas inuenitur, quamquam apud Plautum, cui adhibendi eius occasio non deerat, hoc uerbum non inueniri sane mirum est; tertio denique uerbo *adlaudat* (us. 85) eundem usum esse uix credibile est, ac si quis hunc uersum defendere uoluerit, textum coniectura emendet oportet. Maioris momenti sunt us. 61—63:

Sese éxtemplo ex ephébis postquam excésserit,
Non út ego amori néque desidiae in ótio
Operám dedisse,

quos tam similes esse uersibus Terent. Andr. 51:

Nam is póstquam excessit ex ephebis —

et Heaut. 110:

Ego istúc aetatis nón amori operám dabam,

ut ex his conflatos esse facile conicias, iam Weisius cognouit. Talibus uero rebus lis diiudicari nequit; nam qui suam sententiam pertinaciter tueri uoluerit, nonnullos uersus omittet, ceteros sanos nec ea ratiocinatione tactos esse contendet. Quamobrem

1) Paulus ex Festo p. 143, 6 M. et Nonius p. 94 a G. hoc uerbum apud antiquos scriptores extitisse testes sunt.

ex argumento horum uersuum causae repetendae sunt, quae dubitanti dubitationem adimant:

Quodsi poeta accuratius, quid Charinus gessisset, exponere uoluisset, certe narrasset, quid per duos annos de eo et de Pasicompsa factum esset. Vbi enim us. 8, ex quo comperimus Charinum biennium domo afuisse cum us. 533 et 534:

Pas. *Ecástor iam biénniumst, quom mécum rem coëpit.*
Lys. *Quid ais tu? iam biénniumst, quom habét rem tecum?*
Pas. *Cérto.*

comparauimus, eum ab ipso initio itineris Pasicompsam amasse apparet. Quid igitur hoc biennio de puella factum est? Secutane est amatorem nouos mercatus facientem? An cui abiens eam mandauit? An per biennium Rhodi manserunt, soli amori dediti? Talia Plautus nos docuisset, si de Charino fusius disserere uoluisset; sin breuem prologum fabulae praemittere uoluit, potuit omittere.

Deinde us. 90—92 commemoratur paedagogum filio a patre custodem comitemque datum esse:

Seruom úna mittit, qui ólim a puero páruolo
Mihi paédagogus fúerat, quasi uti mihi foret
Custós.

Attamen cum paedagogus uix alius quisquam appellari possit quam Acanthio, qui praeter us. 154 et 155, quos Ritschelius insiticios esse censet, nusquam ita describitur, ut paedagogi munere eum functum esse appareat, offendit sane, quod in ipsa fabula nusquam reperitur expositum, quomodo Acanthio ex paedagogo et custode factus sit erilium libidinum adiutor.

Neque us. 80—86, quibus Charinus narrat, postquam patri odio se esse intellexerit et amorem missum facere consilium ceperit, a patre nauem mercatus causa se petiuisse, cum us. 357—358 conueniunt:

Iam hinc ólim ⟨me⟩ inuitum domo éxtrusit áb se,
Mercátum ire iussit.

Quae discrepantia non tollitur, si respexeris poetam in canticis uerbis solitum esse res augere: filius certe non sua sponte sed coactus a patre nauem conscendit.

Denique quod Charinus patrem de se praedicantem facit (us. 61—72), se nunquam amori neque desidiae operam dedisse, sed perpetuo ruri humillimis laboribus occupatum degisse neque unquam in urbem uenisse nisi Panathenaeis, id aperte pugnat cum fabula ipsa ac praecipue cum us. 264—265:

Amáui equidem hercle ego ólim in adulescéntia,
Verum ád hoc exemplum númquam ut nunc insánio.

et us. 546:

Certúmst: antiqua récolam et seruibó mihi.

An putabimus patrem filio mendacia dixisse? Iam igitur aude magnam hanc Charini expositionem a Sarsinate mecum abiudicare; nam quod Dziatzko profert, ut contrarium probet, refelletur, simul atque de us. 40—60 dictum erit: de quibus uix opus est ut accuratius disseratur, quippe qui sine sequentibus uersibus nullum omnino sensum praebeant. Omittamus igitur ea, quae Dziatzko ipse in iis uituperet, satis erit commemorasse eum sine ullis scrupulis Plautinum esse nihil statuere nisi quattuor uersus 46 et 52—54. Cum uero non dubitet, quin similis Charini narratio in uero prologo infuerit, eam autem postea refictam singulosque inde uersus in nostrum prologum translatos esse putet, mirum certe esset, si talis narratio ab ipso Plauto ficta non tota in nostrum prologum recepta esset; uix enim uir doctus contendet, eam iis nugis, quas nunc eius loco legimus, etiam deteriorem fuisse uel a populo habitam esse; illud poetae, hoc populo Romano iusto plus maledicere est. Sed examinare libet, num Dziatzko hoc suo iure contenderit. Et nititur inprimis us. 355 et 357. 358:

Sció saeuos quám sit, domó doctus dico[1].

et *Iam hinc ólim me inuitum domo éxtrusit áb se,*
Mercátum ire iússit.

quibus adulescens sortem suam deplorat. Sed ut largiar uiro docto iuuenem iam olim patrem contra amorem suum saeuientem uidisse, tamen concedere nequeo in prologo de eo amore sermonem fuisse, cuius rei ne minimum quidem uestigium in his uersibus

1) *dico* pro *igitur* coniecit Studemund.

extat. Cur uero Dziatzko praeterea uersus 337 sq. et 360 sq. attulerit, prorsus non uideo, cum ad priorem Charini amorem hi minime pertineant. Quod porro Woelfflinus[1]) elucubrauit, ipsum fabulae nomen postulare, ut accuratius de mercatura ageretur, primum ueteres poetae comici in eligendis fabularum titulis tam scrupulosi omnino non erant, tum etiamsi totus prologus Plauto adscribitur, undecim uersibus de mercatura agitur, denique nomen fabulae inde sumptum est, quod e mercatura totum argumentum pendet. Praeterea Dziatzko, cum nonnulla in his uersibus insint, quae ad Graecos mores pertineant, apparere putat, Plautum eos non admodum mutatos ex Graeco exemplo transtulisse; ad hoc satis est respondisse, non solum Plautum graeca latine interpretari potuisse sed pariter quemlibet interpolatorem.

Sed nondum hanc prologi partem derelinquere possumus, priusquam pauca de corruptis us. 46—60 locuti simus. Eorum autem ordo in codicibus is est, ut deinceps legantur us. 46. 50. 51. 59. 60. 57. 58. 47—49. 52—56, si Ritschelii numeros retinemus, quem hic rectum ordinem restituisse nemo, puto, contendet, etiamsi tales locos audacissimis remediis sanandos esse concedatur. Discernuntur enim, id quod Ritschelium fugit, tres modi obiurgandi: nam modo domestico sermone pater filium ita uituperat, ut omnes familiares audire possint (us. 46—54, 61—79, cf. 59 *summo haec clamore*), modo mussans (us. 59) de eo queritur (cf. us. 55. 56), modo eum per totam urbem diffamat (cf. us. [60.] 57. 58). Si uero patris opprobria ita discreta esse ueri simile est, quin us. 55 et 56 eas res contineant, quas pater mussans dixerit, dubitari uix potest. Praeterea in lectione Ritscheliana displicet quinquiens transitum fieri ab oratione directa ad orationem obliquam uel uicissim (cf. us. 46—47, 49—50, 50—51, 56—57, 60—61); nec magis probandum est eos uersus, quibus pater suam uitae rationem cum filio comparet (us. 52—54 et 61—79) et qui artissime inter se cohaereant, aliis uersibus interiectis dirimi. Maximam horum scrupulorum partem

1) Woelfflinus apud Dziatzkonem l. l. p. 481.

Ladewigius [1]) sustulit us. 55. 56. 59. 60. 57. 58. post us. 79 transponendo. Ita optimum climacem opprobriorum restitui putat, cum pater primum filium doceat seque exempli instar proponat', paulatim magis magisque iratus eum suum esse neget, denique publice fidem ei demat. Qua in re hoc praecipue uituperem, quod us. 55 et 56 uersui 59 praecedere uoluit, et patrem talia opprobria *summo clamore* fecisse putauit.

Vnum restat, ut si non Plautum ipsum tamen interpolatorem recuperemus. Primi enim huius de quo agitur loci uersus in codicibus hi fere sunt (us. 46 sqq.):

Obiúrigare páter haec noctes ét dies,
Perfidiam iniustitiám lenonum exprómere,
Lacerári ualide suám rem, illius augérier.

Secundum uersum interpolatum esse Dziatzko contendit, quia in tertio uersu *illius* uocabulum unum lenonem, cuius in praecedentibus uersibus mentio fiat, respiciat. Sed cum non intellegam, cur interpolator ad similitudinem Ciceronis (conf. e. g. Cic. ad Att. II 12; Mil. 13) *expromere perfidiam* (*et*) *iniustitiam* pro »seine Treulosigkeit und Ungerechtigkeit zeigen« usurpare nequeat [2]), non dubito, quin duo uitia una medela sananda sint et pro *lenonum* propono *lenonem*, quod uerbum quoniam metri causa transponendum est, non cum Ritschelio inter *perfidiam* et *iniustitiam* collocauerim, sed cum Bothio in initio uersus, siquidem in dactylo ante caesuram penthemimere apud interpolatorem uix haerendum est:

Lenónem perfidiam iniustitiam exprómere,

ut leno sit, qui perfidiam et iniustitiam expromat et *illius* uerbum in sequente uersu iam habeat, quo referatur; hoc autem uerbum metri causa mutandum non esse me docuit Augustus Luchsius. Quodsi meam coniecturam probaueris, quae causae Ritschelium commouerunt, ut us. 50. 51 et 47—49 transponeret, eae sublatae sunt et lenioribus mutationibus textum

1) Philolog. XVII p. 476 sq.
2) Cf. etiam Dziatzko l. l. pag. 428 sq.

satis sanum mihi uideor restituisse, in quo uersus sic se excipiant[1]:

uulg.		Ritschel.
46	*Obiúrigare páter haec noctes ét dies:*	46
47	*Lenónem perfidiam iniustitiam exprómere,*	50
48	*Lacerári ualide suám rem, illius augérier,*	51
53	*Amórem multos inlexe in dispéndium;*	47
54	*Intémperantem, [incógitantem], iniúrium,*	48
55	*Trahere éxhaurire mé quod quirem ab sé domo;*	49
56	*Ratiónem pessumam ésse, ea quae ipsus óptuma*	52
57	*Omnis labores inuenisset pérferens,*	53
58	*Amóris ui diffúnditari ac didier.*	54
61	*Sese éxtemplo ex ephébis postquam excésserit,*	61
62	*Non, út ego, amori néque desidiae in ótio*	62
63	*Operám dedisse, néque potestatém sibi*	63
64	*Fuisse: adeo arte cóhibitum se esse á patre.*	64
65	*Multo ópere inmundo rústico se exércitum,*	65
66	*Nec nisi quincto anno quóque solitum uisere*	66
67	*Vrbem, átque extemplo inde, út spectauissét peplum,*	67
68	*Rus rúsum confestim éxigi solitum á patre.*	68
69	*Ibi múlto primum sése familiárium*	69
70	*Labórauisse, quom haéc pater sibi diceret:*	70
71	*‚Tibi arás, tibi occas, tibi seris: tibi itém metes,*	71
72	*Tibi dénique iste páriet laetitiám labos.'*	72
73	*Postquám recesset uita patrio córpore,*	73
74	*Agrúm se uendidisse atque ea pecúnia*	74
75	*Nauém, metretas quaé trecentas tólleret,*	75
76	*Parásse, atque ea se mércis uectatum úndique*	76
	* * * * * * * * *	77
77	*Adeó dum, quae tum habéret, peperissét bona.*	78
78	*Me idém decere, si, út deceret mé, forem.*	79
49	*Summo haéc clamore. Intérdum mussans cónloqui:*	59
59	*Conuitium tot me ánnos iam se páscere;*	55

1) Ceterum, ubi non expressis uerbis monitum est, Ritschelii lectionem retinui.

60 *Quod nisi puderet, né luberet uiuere.* 56
50 *Abnúere, negitare ádeo me natúm suum,* 60
51 *Conclámitare tóta urbe et praedicere,* 57
52 *Omnés timerent mútuitanti crédere.* 58

Quod contra us. 18—39, ad quos disputatio nostra nunc progreditur, ab aliis monitum est et quod addi potuit, id Dziatzko ita collegit, ut equidem quod praeterea proferam nihil habeam. Nam uirorum doctorum, qui de hoc prologo scripserunt inde a Ritschelio nullus est, quin hunc centonem uituperauerit. Ritschelius ipse his praecipue uersibus, ut totum prologum spurium duceret commotus est, Liebigius eos certe in Plautina fabula nondum extitisse censet, Dziatzko, quem satis uel nimis cautum esse cognouimus, eos audacter eici iubet, quod ne mirum quidem est, nam et argumentum et sermo et metrum prorsus a Plauto abhorrent.

Itaque omissis his ineptiis transeo ad us. 1—17, quorum ordinem Ritschelium recte restituisse puto, nisi quod de us. 10—17, quorum postea demum condicio recte cognosci poterit, diuersum meum infra proferam iudicium. Nunc hoc solum mihi praeripiam, nullas omnino Charinum in proxime sequentibus deplorare miserias, certe non eas, quibus tum laboret, et de quibus se dicturum esse modo us. 17 indicauerit:

Vobis narrabo pótius meas nunc miserias.

Itaque hi uersus (12—17) ne ei quidem adscribi possunt poetae, qui ceteros interpolauerit. Vna autem cum his us. 10—11, quibus interpolator, quisquis fuit, ad suos uersus transitum fecit, eiciendi sunt. Mitto nunc us. 10—17 et transeo ad us. 7—9, in quibus primo obtutu eundem poetam recognoscimus, quem in us. 106—110 uidimus, qui artissimis uerborum finibus argumenti expositionem complexus est. Ac deletis iis uersibus, quos spurios esse diximus, textus integer efficitur et oratio tam plane procedit, ut nunc demum uideamus, interpolatorem similem orationis concinnitatem assequi non potuisse. Iungas modo us. 106

Quid uérbis opus est? émi eam atque aduéxi heri.

cum us. 9

Ibi amáre occepi fórma eximia múlierem.
nihil profecto est, quod reprehendas.

Versus 5 et 6 Plautinos esse nemo contendet, qui quid uirorum doctorum studiis de prologis exploratum sit, non ignoret [1]. In uersibus autem 3 et 4

Etsi hóc parum hercle móre maiorum institi,
Pro meá persona ut sim ád uos index ílico.

Ritschelius [2], qui eos ita emendauit, ut posterioribus ne uerbum quidem mutare fas sit, poetam excusare uult, ‚quod cui nunc solius prologi persona sit agenda, simul et statim ab initio pro sua Charini persona earum rerum, quas scire intersit, indicium spectatoribus faciat', Dziatzko, quod ea persona, cuius amores in fabula tractentur, prologum pronuntiet — at, quaeso, quid interest, utrum haec an illa persona fabulae prologum pronuntiet? quid excusatione opus est, si mos maiorum nulla alia re neglegebatur, quam quod prologus, quem illi aliis personis dabant, hic amatori datur? Ritschelium Dziatzko allatis Milite Glorioso et Amphitruone exemplis refellere posse sibi uidetur, in quorum prologos non minus quam in Mercatorem id, quod Ritschelius monuerit, conueniat. Quod quamquam concedendum est uerum esse, tamen non sequitur hunc morem apud antiquos poetas comicos fuisse; hic enim mos erat Plauti, ut prologus a personis recitaretur, quae in fabulis partes non agebant, quae aut allegoricae, ut hoc uerbo utar, erant (Cist. Aulul. Trin. Rud.), aut solum ad prologum recitandum in scaenam prodibant (Poenul. Capt. Cas. Asin. Menaechm. Pseud.). Atque haec quidem post Plauti mortem certa est lex, quam Terentius neglegere nunquam ausus est [3]. Itaque Plautus ipse nonnunquam personis, quae in fabulis partes agebant, prologum tribuit, cuius mortui cum fabulae docerentur, aut nouus prologus fingebatur, quod in Truculento factum esse uidebimus, aut excusatione opus fuit, ut in hac fabula. Quae si recte disputata sunt, facile inde colligitur

---

1) Osann. l. l. p. 172 et 175 sq.; Ritschel. Parerg. Plaut. Terent. p. 238 sq.; Liebig. l. l. p. 33; Dziatzko l. l. p. 438 et de prol. Plaut. et Terent. p. 26 et 36. 2) Ritschel. l. l. p. 17 sq.

3) Cf. Scaenicae quaestiones Plautinae. scr. G. Hahn. p. 17.

non modo duos uersus, de quibus agimus, a Plauto abiudicandos esse, sed etiam in priore eorum lectionem *more amatorum*, quam Acidalius proposuit[1]), reiciendam esse.

Primi denique duo uersus Plautini sunt, ut totus genuinus prologus hic sit:

Duas rés simul nunc ágere decretúmst mihi:
Et árgumentum et meós amores éloquar.
Pater ád mercatum hinc mé meus misit Rhodum.
Biénnium iam fáctumst, postquam abii domo.
Ibi amáre occepi fórma eximia múlierem.
Quid uérbis opus est? émi eam atque aduéxi heri,
Eam me áduexisse nólo resciscát pater.
Modo eám reliqui ad pórtum in naui et séruolum.
Sed quid currentem séruom a portu cónspicor,
Quem náui abire uétui? Timeo, quid siet[2]).

Hoc igitur prologo Mercator fabula uidetur instructa fuisse, cum mortuis Plauto et Terentio tanta inopia bonarum comoediarum effecta est, ut ueteres fabulae denuo in lucem protraherentur. Ne tamen nihil noui proferre posse uiderentur, quibus hae res curandae erant, et fabulam nouis iocis passim ornauerunt et prologum amplificauerunt. Eo tempore illa accuratior de mercatura narratio addita est, quacum id cohaeret, quod iuuenis de priore amore disserit. Quae quamquam minoribus uitiis non carere uidimus, tamen uestigia hominis deprehendimus, qui non sine arte Plautum imitatus sit et Terentium nouerit et pauca ex eo in suum usum conuerterit. Quamuis autem hoc prologo morem aetatis suae migrari cognouerit, tamen initium fabulae mutatis temporibus accommodare non est ausus, ubi uero additis nonnullis uersibus aetati suae satisfacere potuit, stilo non pepercit. Huic igitur homini tribuo us. 3—6, 10—11, 40—105, exceptis uersibus 55—60. Versibus 3—4 insolitam prologi formam

---

1) B *matorum*, CD *maiorum*.

2) Vnum etiam nunc in hoc prologo extare uitium uidetur. A Plautino enim usu abhorret sermo ita, ut in us. 6—8 uidemus, propagatus, emendationem uero certam uel probabilem non inueni; fortasse us. 7 scribendus est:

Sed me áduexisse nólo resciscát pater.

excusauit, us. 5—6 cum spectatoribus, id quod tum fieri solebat, nomina poetarum Graeci et Latini et fabulae communicauit, us. 10—11 transitum fecit ad narrationem, quam ipse finxit; haec omnia eiusmodi sunt, ut uix alio tempore oriri potuerint. — Ea ex narratione ut us. 55—60 exciperem, uariis causis commotus sum. Vix enim credibile est, eundem patrem, qui per totam urbem clamitans filio fidem demat (us. 57—58), ei talentum argenti committere (us. 89). Hos igitur sex uersus ab eodem coniciam conscriptos esse, qui us. 18—39 composuerit, quos et ipsos ineptiis scatere iam dictum est. Quo tamen tempore hae nugae in prologum receptae sint, quamquam erui uix potest, tamen eas nunquam in scaena Romana recitatas, sed tum demum fictas esse, cum fabulae legerentur, non docerentur, confidenter ausim contendere. Vnde uidetur factum esse, ut us. 55—60 nunc in codicibus alio loco legantur atque quo eos qui finxit inseri uoluit. Nam quod Ladewigius sibi et Dziatzkoni persuasit, hoc ex condicione archetypi explicandum esse, qui in unaquaque pagina uiginti uel uiginti unum uersus continuerit, difficultatem minime expedit. Fac enim primum, unamquamque paginam uiginti uersus habuisse, in prima quidem cum titulo prologi us. 1—19, in secunda us. 20—39, in tertia us. 40—59, in quarta us. 60—79 scripti essent. Si autem in tertia us. 55—59 et in quartae initio us. 60 omissi essent, in tertia pro iis scripti essent us. 40—65, in quarta us. 66—85: qui igitur fieri potuit, ut uersus omissi post us. 79 insererentur? Nec aliter res se habet, si uiginti unum in unaquaque pagina scriptos esse posueris. Contra si nostram sententiam probas, hi uersus ab ipso interpolatore in margine adscripti iam antiquissimis temporibus falso loco illati sunt, quod qualicunque ratione explicandum est, hunc centonem post us. 40—105 fictum esse confirmat.

Versus 12—17 non ab eodem interpolatore fictos esse, a quo us. 40—105, supra uidimus. Ceterum illos quoque a posteriore poetastro compositos esse censeo sed multo ante quam us. 18—39 fingerentur[1]). Hi enim, ut Dziatzko uidit, illis uersibus

1) Versus 12—17 circa a. 700 V. C., us. 18—39 Frontoniana aetate fictos esse censuerim.

originem debent, in quibus Charinus suas miserias se enumeraturum esse profitetur neque enumerat. Quam lacunam ut expleret, is qui us. 18—39 conscripsit, miseriarum uel, ut ipse dicit, uitiorum (hoc enim uerbo sine dubio idem significari putauit) seriem adponere uoluit. Et sequuntur re uera miseriae amoris:

Cura aégritudo nímiaque elegántia[1].

Sed iis nominatis nondum sibi satis fecit; nam cum subito ei alia quoque mala amore nasci in mentem ueniret, ea addidit, non quo illas quoque miserias duceret, sed ut omnia quae eodem pertinerent, congereret. Sed si quis probabilius esse putet, eum qui miserias describere uoluerit non ita a proposito aberrasse, sed ea, quae miserias non continuerint, ab alio addita esse, nihil habeo quod contradicam.

Quattuor igitur (uel quinque) discernendi sunt homines, quibus Mercatoris prologus debeatur. Plautus decem uersus finxit, gregis dominus sexaginta sex addidit, duo (uel tres) praeterea interpolatores diuersae aetatis cetera inseruerunt.

DE COMPOSITIONE TRVCVLENTI.

Interpolatores autem in prologis retractandis sese non coercuisse quamquam etiam Mercatore fabula doceri potest, tamen quam late eorum opera patuerit, haud scio an melius ex aliarum fabularum condicione perspiciatur, quarum de una alteraue paucis disserere nunc mihi liceat. Atque initium faciat Truculentus;

1) Etiam *nimiam elegantiam* inter miserias numeraui, quia horum uersuum auctor, ut ex sequentibus uersibus elucet, his uerbis pecuniae inopiam significauit.

cuius de compositione ut iudicium fieri possit, fusius de prologo uel ut rectius dicitur de prologis Truculenti disserendum est.

Neque enim ut uel casus ferebat uel arbitrium iubebat poeta fabulis prologos dedisse aut denegasse censendus est, sed nonnunquam maxime necessarii erant, nonnunquam potuerunt sane abesse [1]) ut a Trinummo, non tamen sine usu erant ad spectatores in medias res introducendos. Illorum an horum numero utrum adscribendus an omnino superuacaneus et molestus sit prologus Truculenti, non curauerunt, qui de eo scripserunt.

Osannus [2]) quidem nihil de eo dicit, nisi a fine integrum eum esse non uideri, Ritschelius [3]) ut prologum Mercatoris aliosque propter Plauti nominis mentionem spurium eum esse iudicat, Liebigius [4]) nihil noui attulit, nisi quod uerba *mores pristini* (us. 7) praue intellexit itaque res falsas prologo imputauit, quae in illis uerbis inesse non possunt. Contra quos omnes si iisdem armis pugnaretur, quibus pars prologi Mercatoris a suspicione purgata est, quid responderent? Si concederemus initium Plautinum esse non posse, quid haberent quo demonstrarent cetera Plautina non esse? Sed ut recte de prologo iudicari possit, argumentum fabulae exponendum est; nam ut argumentum prologo sic contra etiam prologus argumento illustrari potest; est autem, si scaenarum ordinem sequimur, tale: Prologo perorato Diniarchus prodit et multum de meretricibus et lenonibus questus se olim Phronesio *summum atque intumum* fuisse disputat, nunc uero, cum sua pecunia consumpta sit, una cum Babyloniensi milite illam uicturam esse, cui puerum se peperisse simulet; se autem ab ea falli non posse, nam probe se scire eam nunquam prae-

---

1) Aliter de hac re iudicauit Brixius in praefat. editionis Trinummi p. 21.

2) Analecta critica p. 180.

3) Parerg. Plaut. Terent. p. 233.

4) Liebigius l. l. p. 39 uerba *mores pristini* ita interpretatur, quasi non potuerint a Plauto dicta esse, quippe quae mores Plautinae aetatis respiciant, cum poeta hoc solum dicere uelit: ‚Profecto iam uideo uos eosdem retinuisse mores, quos antea habuistis quosque etiam nunc uos habere expectaui.'

gnantem fuisse (I, 1). Accedit Astaphium docetque eum, quantum intersit inter diuitem et pauperem amatorem; tandem is simulat se nondum omnem rem familiarem perdidisse sed etiam tum agros et aedes reliqua esse; tum ancilla extemplo permutata eum intrare iubet; cum uero de partu eam interroget, eram re uera peperisse respondet dubitantique, ut uidetur, persuadet (I, 2). Tum Diniarchus domum meretricis ingreditur, Astaphium in scaena remanens, postquam quibus modis amantes circumducantur, disseruit (II, 1), Strabacem iuuenem rusticum blanditiis sibi conciliare studet, sed a Truculento seruo ne in aedes eius intret, acerbis uerbis prohibetur (II, 2). Proxima scaena redit Diniarchus, qui frustra Phronesium quaesiuit, quam nimis diu lauari lepide queritur (II, 3). Tandem meretrix domo exit amatoremque secum introducit, quocum intra parietes colloquens conspiciebatur. Nunc ipsam Diniarchus de partu simulato interrogat et cum totam rem, ut acta sit, compererit, libenter donum promittit maximoque gaudio affectus est, quod sibi commissum sit,

Germánae quod soróri non credit soror (II, 4, 84).

Hoc continetur scaena II, 4; a proxima secundus actus incipit, cuius argumentum eodem quo primus die agitur. Phronesium paucis uerbis omnia ad accipiendum Stratophanem militem parari iubet (II, 5), cum ipse intrat et facile deceptus magnis eam donis obruit (II, 6). Paulo post Cyamus, Diniarchi seruus, huius dona et obsonium affert, itaque militem, qui sibi hunc praelatum esse dolet, in tantum furorem impellit, ut seruus eius uim uix effugiat (II, 7). Quo facto Phronesium domum ingreditur, miles iratus in scaena relinquitur (II, 8). Hic secundus actus finiri potest, sed necessarium non est: nam eodem tempore, quo Stratophanes scaenam relinquit, Strabax rure in urbem uenit et in domum meretriciam se confert (III, 1). Astaphium, quae fores aperuerat, in scaena remanet et seruo, qui repente pristinis moribus abiectis eam sequitur, ut secum adcubet, persuadet (III, 2). Qua scaena tertius (uel secundus) actus finitur; insequentis initio Diniarchus prodit summo gaudio elatus, quod sua munera a meretrice libenter accepta, militis neglecta sint (IV, 1). Sed eo magis obstupescit, quod cum iterum intrare cupiat, ab Astaphio

excluditur (IV, 2). Tum Callicles senex cum duabus ancillis prodit, e quibus comperit puerum e filia sua natum Phronesio traditum esse, quae hunc ex se natum esse fictura sit. Interroganti, a quo filia uitiata sit, respondetur, a Diniarcho. Tum hic, qui totum colloquium audiuit, reum se confessus promittit Calliclis filiam, ex qua filium genuerit, in matrimonium se ducturum esse (IV, 3). Proxima scaena Diniarchus a Phronesio puerum reposcit, sed ei persuadetur, ut puerum tam diu apud Phronesium esse sinat, dum miles maiori pecunia circumductus sit (IV, 4). Quo facto Strabax et (si us. 66 sq. recte constituti sunt) Stratophanes intro ducuntur, ut ambobus mos geratur (V).

Iam si ad primam huius fabulae scaenam redimus, sane mirari licet, quo modo Diniarchus ante tres dies Lemno Athenas reuersus (I, 1, 74) scire potuerit, Phronesium puerum sibi supposuisse nec sibi ipsi rem confessuram esse, sed uerba dare uelle (I, 1, 68—73); nam hoc ex tota fabula facile intellegitur Diniarchum, postquam redierit, tum primum meretricem uisere; aliter autem, quo modo res se haberet, comperire non potuit, nam nec omnino talia peruulganda sunt et praecauendum erat, ne miles de ea re certior fieret, nec ipsa Phronesii familia (II, 4, 34a sq.) nec uicinus Callicles[1], pueri auus, quidquam de ea re audiuit (IV, 3). Atque diligenter fabula ipsa inspecta Diniarchum de uera partus condicione nihil comperisse pro certo resciscimus. Velut in scaena I, 2, in qua Diniarchus Astaphium de partu interrogat, profecto dubitat, utrum uera sint quae audiat necne, sed alias dubitandi causas non affert, nisi quod uentrem mulieris nunquam extumescere uiderit, quae dubitatio facili opera Astaphii uerbis (I, 2, 97 sq.) tollitur; nihil certe indicat Diniarchum eius uerbis diffidere; attamen, si bene Plauti consuetudinem noui, ancillae mendacia si perspexisset, ad spectatores conuersus detexisset. Idem concludere licet ex secundi actus scaena quarta cum ex uersibus 31—33b, 37, 39—40, 55—57, tum ex uersibus 83—84, quos nullo modo poeta Diniarcho tri-

1) Calliclem Phronesii uicinum esse inde apparet, quod locus, in quem ancillas producit, ante domum eius est.

buere potuit, si eum iam antea suppositum esse puerum sciuisse uoluit.

Quid igitur de scaena I, 1 cogitabimus, in qua Diniarchus, quas res scire nequeat, eas enarret? Ne longus sim, haec scaena re uera prologus Plautinus est uel prologi locum tenet. Eodem modo, quo Palaestrio in Milite Glorioso in scaena prologi instar composita sic loquitur (us. 147—149):

Ei (Sceledro) *nós facetis fábricis et doctis dolis*
Glaucúmam ob oculos óbiciemus eúmque ita
Faciémus, ut, quod uiderit, ne uíderit e. q. s.

quamquam ad finem demum perducto prologo a Periplecomeno comperit Sceledrum id uidisse, quod ut non uidisse se putet, effecturum se esse iam promisit — eodem modo, inquam, Diniarchus hic de simulato partu disserere potest, quem, simulatque suam personam induit, fictum esse ignorat.

Quodsi constat duos huius fabulae prologos ad nostram peruenisse aetatem, primum quaerendum est, num in una eademque actione alter post alterum si non Plauti aetate, tamen post Plautum recitari potuerit. Hoc factum esse ideo nego, quia pars alterius in altero repetitur. Velut prol. us. 18

Ea sé peperisse púerum simulat militi

absurdus fuisset, si paulo post secuti essent us. I, 1, 68 et 69:

Peperisse simulat sése, ut me extrudát foras,
Atque út cum solo pérgraecetur milite, (cf. etiam uersus proximos).

Eadem condicio intercedit inter prol. us. 12

Hic hábitat mulier, nómen quoist Phronésium.

et I, 1, 58

Nam mihi haec meretrix, quae hic habet, Phronésium e. q. s.

Iam si diiudicandum est, utrum ex his prologis Plautinum esse putemus, ipsum Plauti nomen, quod in priore extat (prol. us. 1), hunc minore iure ipsi poetae tributum esse conuincit, cum partem certe ab alio fictam esse necesse sit[1]. Quae pars quoniam cum ceteris huius prologi uersibus artissime coniuncta sit, hunc pro-

1) Cf. locos, quos laudaui p. 90. not. 1.

logum totum post Plauti aetatem ortum esse ueri simillimum est. Illum quominus Plautinum esse statuamus, nihil obstat, dummodo teneamus in eum quoque aliquos interpolatorum uersus irrepsisse [1]).

Videtur autem Truculentus fabula, cum saepius ageretur, modo hoc modo illo prologo instructa prodiisse uel, ut equidem conicio, prologus Plautinus, cuius in locum recentior ille per aliquod tempus substitutus fuerat, iterum in lucem protractus inde ab eo tempore suum obtinebat locum. Recentior enim prologus ad scaenam I, 2 non quadrat nisi mutato initio fabulae; nam cum is a persona prologi habitu instructa recitari deberet, cum praeterea Diniarchus initio scaenae I, 2 iam in scaena sit, priusquam Astaphium prodeat, necesse est post hunc prologum scaenam insertam fuisse, qua Diniarchus prodierit; cuius scaenae cum nullum uestigium extet, ueri simile est non ita multo post Plauti mortem priorem prologum suum locum recuperauisse.

Ceterum genuinus ille prologus non differt ab aliorum prologorum forma. Vt enim saepius sic hic quoque accuratius de singulis rebus ad fabulam pertinentibus disputatur, tum spectatores in mediam fabulam introducuntur, denique Diniarchus uerbo *set* (us. I, 1, 76) tanquam nouam personam induit.

Sed postquam iam duos prologos Plautinos restituimus, quorum in locum a posterioribus alii conscripti sunt, occasionem oblatam praetermittere non possumus, quin paucis uerbis exponamus, qua ratione posteriores in ea re Plautinis prologis usi sint [2]). Posteriores enim in enarrando argumento uersus Plautinos aut totos integros transscribere non dubitant (ut in Mercatore) aut iisdem fere uerbis utuntur (ut in prologo Truculenti), praeterea uero nec ingenium nec cupido fingendi narrationes, quae

---

1) Interpolationi deberi us. I, 1, 49 et 50 cognouit Th. Bergkius, Beiträge zur lat. Grammatik I. Halle 1870. p. 129.

2) Cf. Ritschelium l. l. p. 235: »Die allgemeine Möglichkeit, dass für die Abfassung der neuen (Prologe) die alten benutzt und ganze Partieen aus diesen in jene aufgenommen wurden, wird keineswegs geleugnet, doch kommt es auf einleuchtendere Nachweisung solcher Mischung an als bisher versucht wurde.«

aliqua ratione cum fabula cohaererent (ut in Mercatore descriptio mercatus) iis defuit; longiores autem locos ex Plauto receptos esse, eius rei in neutro exempla inueniuntur; quod ne mirum quidem est, nam si tales uersus, quos etiam magnae spectatorum parti conscribere haud difficile erat, ab aliis sumebant, ne parum ingeniosi uiderentur, timendum erat. Et ipsi spectatores fortasse in prologis nouos iocos audire uolebant, etiamsi ueterem fabulam denuo actam non respuebant, ut nostra aetate saepenumero ueteres comoediae docentur nouis carminibus, quae nos ‚Couplets' nominamus, exornatae.

Iam ad fabulam ipsam transeamus: quam mutilam esse inter omnes constare uidetur, quamquam nemodum, quantum sciam, operae pretium habuit iustas huius suspicionis causas afferre; nam quod Gustauus Schmitzius[1]) disputat, id nihili aestimandum est. Qui uir doctus uix credibile esse iudicat fabulae nomen inditum esse ab una scaena, in qua seruus Strabacis se truculentum probet; ad hoc satis est eum Trinummi commonefecisse. ‚Deinde', sic pergit, ‚ostendi debuit, quibus de causis naturam seruus mutauerit, quod factum III, 2 miramur', quamuis seruus ipse causam afferat III, 2, 14—15:

Heus tú, iam postquam in úrbem crebro cómmeo,
Dicáx sum factus, iám sum caulatór probus.

quamquam hic eum aliquatenus uera uidisse postea apparebit. Praeterea autem commotus uerbis Donati, quae ad Terent. Adelph. V, 9, 29 adnotata sunt: *Quod te isti facilem et festiuom putant*] *Bene in postremo dignitas personae huius seruata est, ut non perpetuo commutata uideretur, ut Truculenti apud Plautum*, quintum actum totum desiderat, quo apparuerit illam naturae mutationem simulatam fuisse. Fac hoc dictum esse Donati uerbis, quid lucramur? Difficultatem, quam tollere uult, Schmitzius auget: cum antea mirati simus ferocem seruum tam cito deleniri, nunc adeo callidum simulatorem habemus. Sed rem actam ago, nam nihil certius est, quam ad Donati tempora fabulam non posse peruenisse integriorem, quam ad nostra. Quotquot enim fabulas

1) G. Schmitz: de act. in Plaut. fab. descript. Bonnae 1852 p. 26.

uel Graecas uel Romanas respexeris, nullius semel retractatae pristina forma una cum noua per tot saecula seruata est. Sed largiamur hoc Schmitzio: ne sic quidem, si *perpetuo commutata* idem ualere atque *iterum iterumque commutata et quasi uacillans* putauerimus, Donati uerbis efficitur seruum clemens ingenium simulauisse, sed potius hoc: eum primum ex truculento clementem deinde rursus truculentum tum denuo clementem factum esse. Hoc uero Donatum dicere noluisse nemo non uidet. Immo cum senex Terentianus ex digno indignus et rursus sub fabulae finem dignus factus a Donato opponatur seruo Plautino, qui ex truculento clemens factus pristinam naturam (sub fabulae finem) non recuperet sed *perpetuo* i. e. in perpetuum uel per reliquam fabulae partem *commutatus* i. e. clemens remaneat, nullo modo Donatus testis est finem fabulae extitisse, quo seruus iterum truculentum se praestiterit.

Spengelius[1]) quoque magnas fabulae partes deperditas esse iudicat et tertio actui mutilato scaenas III, 1 et III, 2 ascribit, quartum totum intercidisse putat, nisi forte tertius potius interciderit et III, 1 et III, 2 quarti actus sint, sed cur paene duos actus intercidisse crediderit, causas non addidit.

Quod in eiusmodi quaestionibus lucem afferre solet, argumentum acrostichum, in hac fabula nihil ualet, nisi quod documento est eum qui hoc confecerit ipsum non plus ante oculos habuisse quam quod nos habeamus aut scaenas deperditas nihil grauius ad consummandam fabulam continuisse. Priorem sententiam is uersus refellere uidetur, quem Priscianus[2]) se ex Plauti Truculento excerpsisse dicit:

Bona pérdidi, mala répperi, factús sum extimus a uobis.

Hanc enim conclusionem forsitan probare possis: Si constat totas scaenas interiisse, ex his hunc unum uersum a Prisciano seruatum esse ueri simillimum est; sin Priscianus hunc uersum seruare potuit, in manibus fabulam habuit integram et uere Plautinam;

1) T. Macci Plauti Truculentus ed. Spengel. Gottingae 1868. praefat. p. V.

2) Priscian. I. 101H.

cum uero eo tempore etiam duas recensiones alteram longiorem alteram multo breuiorem extitisse haud credibile sit. Prisciani aetate ea sola recensio extabat, quae integram comoediam continuit; sequitur deperditas partes post Priscianum i. e. medio aeuo intercidisse. Sed primum quidem liber Ambrosianus, qui ante Prisciani tempora scriptus est, sane multo longiorem quam Palatini Truculentum non continuit (cf. Studemundum in Spengelii editione pag. IX sqq.). Deinde hic uersus non e deperditis scaenis sumptus est, quippe quem nemo potuerit pronuntiare nisi Diniarchus, quia ceteri amatores bona nondum perdiderunt; ac ne Diniarchus quidem de bonis perditis queri poterat post scaenam II, 4, in qua se omni tempore amicae amicissimum fuisse intellegit et futurum esse sperat. Atqui ante scaenam II, 4 totae scaenae Plautinae, quod uideam, non interciderunt. Cum porro nullus extet locus, ubi apte inseratur, alterum utrum ex his duobus factum esse necesse est: aut omnino Truculenti hunc uersum nec esse nec fuisse, sed in deterius aliquod exemplum, quo Priscianus uteretur, irrepsisse, aut una cum aliis, inter quos suum teneret locum intercidisse; quod mihi quidem ueri similius uidetur esse[1].

Sed iam uideamus, quibus causis cogamur, ut fabulam non integram esse putemus. Et postquam quod Schmitzius disputauit reiecimus, unum locum extare censeo, qui certum praebeat uestigium: uersus iam supra laudatos III, 2, 14—15. Quid enim? Se crebro in urbem commeasse dicit seruus inter scaenas II, 2, in qua truculentum se praebeat, et hanc? Quando? quaeso. Nam tempus ei non erat crebro in urbem commeandi, cum quartus (uel tertius) actus eodem die paucis horis post primum agatur. Hoc uno loco, ut alia praetermittam, demonstrare libet: uersu enim II, 4, 89, qui primi actus est, Diniarchus promittit mulieri quinque minas et obsonium *iam modo ilico* se missurum esse, et uersu IV, 2, 34, qui quarti (uel tertii) actus est, conqueritur se ab illa cena exclusum esse; unde sequitur primos quattuor actus paucarum horarum spatio contineri.

1) Idem Th. Bergkio l. l. p. 50 placuit.

Quamquam igitur non is sum, qui negem a Plauto quidquam, quod minus probabilitatis habeat, praesertim ioci causa fictum esse posse, tamen poetam in re, qua tamquam fabulae cardo uertatur, quidquam fingere posse, quod compositioni fabulae aduersetur, nego. Praeter hos autem uersus nihil extat, quod mutatum serui ingenium apte explanet. Iam igitur recte conicias, non pauca, quae illud continuerint, interiisse.

Praeterea tribus locis Calliclis filiam prius Diniarcho deinde alii iuueni desponsam esse commemoratur, ex quibus ueri fiat simile in scaenis deperditis aliquid de his rebus dictum fuisse. Operam autem perdat, qui ex talibus rebus uel minimum de earum compositione enucleare conetur; ne inde quidem multum lucramur, quod Astaphium us. II, 2, 62—63 dicit:

Vérum ego illum, quamquám uiolentust, spéro inmutarí pote
Blándimentis, hórtamentis, céteris meretríciis. —

Postremo mihi liceat centonem a Plauto abiudicare, qui quamuis ineptus sit, ut nunc editores sic tum spectatores fallere potuit. In uersibus enim II 1, 5—13 duae sententiae saepius repetuntur, primum Phronesium consilia maxime secreta cum Diniarcho communicare solere, deinde hunc amatorem nihil iam possidere, nam omnia, quae antea possederit, nunc mulierum esse; quas sententias, si argumenti fabulae supra expositi memineris, plane absonas esse apparet: nam duas res se credere eadem, quae haec uerba loquitur, Astaphium manifestissimo modo declarauit, et Diniarchum fundos et aedes etiam tum possidere et Phronesium eum de partu fallere uelle; sequitur hos uersus non posse Plautinos esse, sed us. 4 cum us. 14 coniungendum esse, ut ancilla, postquam Diniarchum bonis suis priuatum iri disseruit, iam quomodo meretrices amatores allicere et circumducere soleant, exponat. Nec casui tribuendum est quod hic in omnibus fere uersibus adlitteratio extat, quam in Truculento Plautum solito parcius adhibuisse auctor est Kiesslingius [1]) At uide interpolatoris

1) Kiessling: recens. Plaut. Truc. ed. A. Spengel, in ann. phil. 1868 p. 611 sq.

us. 5. *s*ua con*s*ilia *s*umma e*lo*quitur *l*ibere
us. 7. *d*um fuit, *d*edit; *n*unc *n*ihil *h*abet, quod *h*abebat, nos *h*abemus
us. 8. Iste id *h*abet, quod nos *h*abuimus, *h*umanum *f*acinus *f*actumst
us. 9. . . . . *u*aria *u*itast

ut alia praetermittam.

Haec habui, quae de Truculenti compositione dissererem, quorum summa haec est: certis uestigiis apparere nos fabulam non talem habere, qualis e poetae manibus euaserit, sed ut post poetam reficta sit; et praeter prologum unum saltem locum extare, ubi interpolator in locum Plautinarum totarum scaenarum, quas consulto eiecerit, nonnullos uersus lacunae explendae causa composuerit.

DE EPIDICO.

Nunc ad Epidicum eo libentius transeo, quia in hac fabula tractanda occasio mihi dabitur disserendi, quid de contaminatione fabularum Plautinarum censeam. Quam quaestionem cum ea, quam tractandam mihi elegi, artissime cohaerere nemo non uidet. Nam in hac fabula quid Plauto ipsi, quid posterioribus tribuendum sit, diiudicari nequit, nisi antea exploratum erit, utrum contaminatione orta sit necne. Inde enim, cum prioribus saeculis uirorum doctorum unus alterue hoc uel illo loco offensus esset, nostro multa, quae poeta sibi constans scribere non potuisset, Weisius[1]) detexisset, Ladewigius[2]) plurima uitia pro-

1) M. Acci Plauti comoed. ed. Weise 1847.
2) Diurn. antiqu. stud. 1841 p. 1079 sq.

fecta esse contendit. Hoc recte dictum esse R. **Muellerus** negauit optimoque iure ita disputauit[1]: ‚Ac fac esse fabulam contaminatam, quid lucrabimur? Nonne etiam magis mirandum erit poetam, qui tanta diligentia duarum fabularum argumenta inter se componeret, ut ex iis uere unam faceret, eundem in singulis, quae tamen, si quidem scripsit, cum ipso fabulae argumento artissime cohaererent, quid consilio a se instituto conueniens esset non curauisse?‘ Idem uero multa falsa protulit minimeque ad finem rem perduxisse iudicandus est. Geppertus[2]) in editione sua passim aliorum proposita recipiens non multum ipse ad rem, de qua agitur, promouendam profecit. Denique Weisius[3]) postea suas notas repetiuit aliisque auxit. Nobis nunc propositum est eos locos, quorum uera condicio adhuc occulta esse uidetur, iterum in iudicium uocare, difficultates, quas praebent, quoad poterimus, remouere, denique de compositione fabulae iudicium ferre.

Atque initium facio a us. 57. 58 (I, 1, 56. 57):

Quia cotidie ipse ad me áb legione epistulas
Mittébat, sed taceam, óptumum est.

Nostro iure interrogamus, quid sit, quod seruus reticere uelit; inspectis uero iis locis, ubi Epidicus de eadem re Thesprione absente loquitur, seruo a Stratippocle mandatum esse docemur, ut emeret fidicinam, quam is Athenis amaret, dum ipse apud legionem esset, praeterea autem nihil per totam fabulam inuenitur, quod Epidicus Thesprionem celare potuerit; at si quid aliud esset, poeta id cum spectatoribus communicare debuisset, cum semel animos eorum ad hanc rem uertisset. Sed qui potuit hoc celare, si us. 46—48 (I. 1, 44—46):

Nam cérto priusquam hinc ád legionem abiit domo,
Ipsús mandauit mi, áb lenone ut fídicina
Quam amábat emeretúr sibi. Id ei impetratum réddidi.

---

1) De Plauti Epidico scr. R. Mueller. Berolini 1865 p. 4.

2) M. Acci Plauti Epidicus ed. C. E. Geppert. Berolini 1865.

3) Die Komödien des Plautus kritisch beleuchtet von Weise, Quedlinburg 1866.

totam rem, ut acta est, Thesprioni narrauit? Hoc solum si respiciamus, ei uersus, quos secundo loco posui, suspecti uidentur, quae suspicio eo confirmatur, quod singulis uel binis senariis iambicis in mediis canticis locus uix concedi potest. Itaque non dubito, quin hi tres uersus, quibus quartus accedit us. 49 (I, 1, 47) ex. Poenulo (III, 5, 9) desumptus, eiciendi sint, cum praesertim, si us. 45 (I, 1, 43) cum vs. 50 (I, 1, 48) coniungitur, optime procedat oratio.

Proxima offensio est in us. 286 (II, 2, 109), qui in codicibus sic fere extat:

'Ego illum conueniam átque adducam huc ád te, quoia est fidicina.

Recte Muellerus [1]) exponit credibile non esse, Epidicum promittere se lenonem ad Periphanem adducturum esse, cum minime ex ipsius re sit, senem lenonem conuenire. Minus feliciter Muellero res cessit in restituendo Plauto, cum sic scribi iuberet:

'Ego illum quoiast cónueniam atque addúcam huc ad te fidicinam.

nec rectum uidit Geppertus:

'Ego illum conueniam átque adducam huc ád te, quoi iam est, fidicinam.

Vterque enim neglexit sequentis uersus initium: *Atque argentum ego cum hoc feram;* nam necesse est prius argentum dari, quam fidicina a lenone abducatur, unde sequitur praecedenti in uersu de adducenda ad Periphanem fidicina sermonem fieri non potuisse. Rectius scripseris:

'Ego conueniam hunc átque adducam ad illum quoiast fidicina.

Postquam Epidicus pecuniam a sene acceptam ad Stratippoclem detulit, cauendum est, ne, cum Apoecides lenonem interroget, num argentum acceperit, fraus Epidici detegatur; quod ne fiat, quam uiam ingredi uelit, seruus his verbis narrat us. 355—357 (III, 2. 28—30):

Deuéniam ad lenoném domum egomet sólus, eum docébo,

---

1) l. l. p. 5—6.

Si qui ád eum aduenianl, út sibi datum ésse argentum dícat
Pro fidicina, argentí minas se habére quinquagínta.

Postquam autem senex cognouit seruam prius emptam filiam suam non esse, hoc colloquium domini cum seruo incipit (us. 686—688. V, 2, 38—40):

Periph. *Dédin tibi minás trigínta ob filiam?* Epid. *Fatéor datas*
'Et eo argento illám me emisse amicam fili fidicinam
Pró tua filia; ístam ob rem te tétigi trigintá minis.

Has triginta minas pugnare cum quinquaginta minis prioris loci cum primus Acidalius uidisset, sed nec ipse nec qui post eum in hoc loco haeserunt difficultatem sustulissent, R. Muellerus us. 357 (III, 2, 30) eiecit, qua in re Geppertum nactus est adsentatorem. Sed uide quam male poetae subuenerint! Nam si ne minarum quidem numerus, quas leno se accepisse indicaturus est, cum iis consentit, quas Apoecides lenoni datas esse putat, quam infirma spes fraudis perficiendae existit, quam detegi necesse erat, simulatque aut leno aut Apoecides minarum numerum commemorabat! Itaque mihi quidem Epidicus rem ita instituisse uidetur, ut leno nescio qua re commotus falsum numerum indicaret; confitendum igitur est hic discrepantiam extare, quae nec us. 357 (III, 2, 30) eiecto apte tollatur nec e contaminatione deriuari possit. Vnde uero orta sit, cum nimis intricata sit quaestio, alio tempore me explicaturum esse spero.

Re uera autem lenonem maiorem minarum numerum Apoecidi indicaturum esse, qui mox sequuntur us. 360—361 (III, 2, 33—34) confirmant:

Ibi léno sceleratúm caput suum inprúdens alligábit,
Quasi pro ílla argentum accéperit, quae técum adducta núnc est.

Hos enim uersus praue intellexit Ladewigius, qui magnum atque insanum malum seruum hic lenoni minitari auctor est. Cuius rei cum nulla praeterea in hac fabula mentio fiat, in alia putat factum esse, e qua Plautus hos uersus sumpserit; hic igitur testimonium adesse, quo Epidicum ex duabus fabulis com-

positam esse euincatur; nempe talem sibi finxit poetam, qui totas scaenas, quibus res agantur, omiserit, uerba quibus indicentur, mira neglegentia receperit. Ladewigio de minatione Muellerus adsentitur Epidicumque imprudentem fuisse disserit, si minas elocutus esset, quae omnem modum excederent. Sed ubinam sunt istae inauditae minae? Vt enim exempli gratia dicitur, ‚aliquem iure iurando alligare', sic leno hic non alium nec se sed caput suum alligat i. e. ‚er setzt seinen Kopf dafür ein' uel ‚er behauptet'. Difficilior ad interpretandum alter uersus est: nam quod primo obtuto continere uidetur, simulare inuitum lenonem sibi pecuniam solutam esse pro illa serua, quam Strattippocles nunc adducat, id poetam dicere non potuisse Muellerus monuit, quia nec lenoni nec duobus senibus de ea quidquam constaret. Attamen contra Muellerum, qui hos quoque uersus eiciendos esse praue censet, moneo sic potius interpretandum esse: ‚leno falsa opinione perductus suis uerbis speciem prouocabit, quasi ipse id argentum acceperit, quod re uera danistae solutum erit pro illa, quae tecum adducta nunc est.'

Perspecta fraude Periphanes Epidicum ut puniat, relictis omnibus rebus se quaesiturum esse adseuerat (us. 590. IV, 2, 35) eaque re occupati senes paulo post describuntur (us. 650—663. V, 2, 1—14); postea uero Apoecides contendit, se cum Periphane Telestidem quaesiuisse (700 sq. V, 2, 52. sq.):

700. Apoec. *'Ain tu te illius inuenisse filiam?* Epid. *Inueni ét domist.*

702. Apoec. *Quámne hodie per úrbem uterque súmus defessi quaérere?*

703. Epid. *'Ego sum defessús reperire, uós defessi quaérere.*

Eam discrepantiam Muellerus Bothi sagacitate dudum sublatam esse iudicat scribentis cum Acidalio *quemne* (us. 702) pro *quamne* et uersus 702. 703. (V, 2, 54. 55) ante us. 698 (V, 2, 50) transponentis, ut hic ordo existeret:

(Epid.) *'Abi modo intro.* Periph. *Hei illúc non temerest! ádserua istum, Apoécides.*

Apoec. *Quémne hodie per úrbem uterque súmus defessi quaérere?*

Epid. *'Ego sum defessús reperire, uós defessi quaérere.*

Nimis sagaciter excogitatum, ut absurdum fiat! Quid enim sibi uult illa Apoecidis interrogatio? An dubitat, quis adseruandus sit? Hoc si reputaueris, ignoscendum sane est Ladewigio et Weisio, quibus a Bothio scrupuli adempti non sint. Nam textus mutandus non est. Si enim illic Epidicum quaerendum, hic Telestidem quaesitam esse commemoratur, nihil aliud inde colligendum est, quam ambos quaesitos esse nec uestigia desunt, quibus hoc in animo habuisse poetam demonstretur. Velut Philippam, cum se spe filiae inueniendae deceptam esse uideat, Periphanes consolatur pollicitus se eam reperturum esse (us. 587. 588. IV, 2, 32. 33.), et quid pater antiquius habere potuit, quam ut filiam quam Athenas aduectam esse comperit, per totam urbem quaereret? Minime igitur poeta peccauit, qui una seruum et filiam quaerentes senes fecit; quod autem saepius illius quam huius mentio fit, id comico stilo tribuendum est, cui senex seruo iratus magis quam pater filiam desiderans conueniebat.

Hi sunt loci, de quibus post Muellerum, priusquam de Epidici compositione iudicium faceremus, pauca praemittenda esse nobis uisum est; restat, ut eandem, quam uir doctus protulit sententiam, eloquamur: cur hanc fabulam contaminatione ortam esse putemus, non esse causam. Nam, nisi egregie fallor, duae omnino uiae contaminationis probandae patent: aut enim personarum condicionem uel ingenium in diuersis fabulae partibus diuersa esse aut argumentum subito interruptum aliaque ratione, atque qua initio propositum sit, continuatum esse docendum est. Priorem uiam G. Wagnerus [1] ingressus est, cum Aululariam contaminatam esse contenderet. Ac mea quidem sententia id quod uoluit non probauit; quid enim impedit,

1) De Plauti Aulularia scr. G. Wagner Bonnae 1865.

quominus duplicem Strobili personam posteriorum culpa in unam coaluisse, a Plauto diuersis nominibus insignitam fuisse putemus, cum post poetae mortem personarum nomina saepius mutata esse constet? Quod uero praeterea affert, alteram fabulae partem totam Megadori, alteram Liconidis amore et nuptiis impletam esse, imprudenter iudicauit, nam et in illa bis, non ut ipse uult semel (us. 75. I, 1, 36 sq., 270—277 II, 3, 5—12) Liconidis amor et in hac saepe Megadorus commemoratur.

Alteram quam laudaui uiam persequi libet in Poenulo, in qua duarum fabularum argumenta discernere haud difficile est. [1]) Agorastocles enim amat Adelphasium, quae apud Lycum lenonem seruit; eam ut liberet, Milphione auctore hunc machinatur dolum: Collybiscum uilicum habitu et uestitu Laconico cum trecentis nummis ad lenonem mittit, ut eum diem se cum puellis gaudio dare uelle dicat; tum ipse lenonem interrogare, num seruus suus cum nummis apud eum sit, negantemque in ius trahere sibi proposuit, ut tota familia sibi addicatur. En argumentum, quo magis tenue haud facile excogites, quod tamen ex poetae animo ad lenonem perdendum sufficit (us. 778—786. III, 5, 42—50.) paucisque scaenis additis res ad finem perduci poterat. At sequuntur duo actus, quibus resciscimus, Adelphasium et sororem Anterastilidem ingenuas esse Carthaginienses, eadem patria Agorastoclem natum, utrosque liberos a piratis raptos, quibus denique Hanno pater sororum, patruus Agorastoclis, prodit et filias suas uindicat, alteramque amatori in matrimonium dat. Hoc est alterum argumentum, quod cum illo ne minimo quidem filo cohaeret, immo illud Athenis agitur, ut us. 355 (I, 2, 149.) minime suspectus docet, hoc Calydone (us. 1045 V, 2, 97. 1169 V, 4, 8). Vltima fabulae scaena eo conspicua est, quod Plautus eam ita amplificauit, ut diuersa mala in lenonem irruerent, cum is, quem Plautus secutus est, solos Agorastoclem et Anthemonidem cum lenone agere finxisset. Huic rei tribuas, quod omnia quae ad Hannonem attinent breuiter,

1) Teuffel mus. rhenan. VIII. p. 35 sq., repetit. in Studien und Characteristiken zur griech. und röm. Literaturgesch. p. 274 sq.

nonnulla iisdem fere uerbis, quibus modo usus erat, a poeta expressa sunt. Velut cum Agorastocles dixerit: *Leno, eamus in ius* (us. 1327, V, 6, 5.), Hanno addit: *in ius te uoco* (us. 1328. V, 6, 6); cum leno ab Hannone compererit duas sorores filias huius esse, nihil negare conatus est minimeque perturbatus se miratum esse dicit, quod non dudum aliquis cognatus ad eas liberandas uenerit, (1329—1334. V, 6, 7—12); cum uterque poenam minitetur, bis idem respondet: *sume hinc quidlubet* (us. 1336—1337, V, 6, 14—15); cum Anthemonides placatus sit, cum solo Agorastocle agit, quasi Hanno non adsit (us. 1345—1350 V, 6, 24—29). Eo euenit, ut si totas Hannonis partes ex scaena demas, lacunae ne suspicio quidem oriri possit. Demptis igitur uersibus inde a us. 1328 (V, 6, 6.) altera parte usque ad us. 1334 (V, 6, 12) priorem partem, et omissis us. 1337 (V, 6, 15.) et us. 1340—1342 (V, 6, 19—21) scaena existit, qualis fere a Graeco poeta scripta fuisse uidetur. Haec si recte disputata sunt, necesse est in prologo, ubi nomen fabulae et Graecus poeta nominatur, de contaminatione quoque uerba facta esse, sed locus ita corruptus est, ut omni careat sensu (prol. us. 53. 54.):

Carchédonius uocátur haec comoédia
Latíne Plautus Pátruus Pultiphagónides

Ritschelius [1]) hos uersus sic restituere conatus est:

Carchédonius uocátur haec comoédia
Graecé, Latine Pátruus Pultiphagónides

et Patruum Pultiphagonidem, quo si non ingeniose tamen recte Hannonem significari putat, nomen fabulae post Plautum inditum esse uult; sed nec credibile est, Hannonem eo nomine significari, qui Muthumballis, non Pultiphagonis filius sit (us. 984 et 986 V, 2, 35 et 37) nec ex argumento fabulae hoc nomen trahere nec patriae eius deridendae causa ita appellari potuerit, cum Romanorum uictus magna parte e pulte constaret; et si hoc Ritschelio concedas, tamen aliquos uersus hic intercidisse inde

1) Parerg. Plaut. Terent. p. 205.

colligendum est, quod Plauti nomen hic omitti non debuit, ubi de nomine fabulae et poeta agatur. [1])

Hanc igitur fabulam contaminatam esse iudico, quamquam summatim legentibus multo minor quam in Epidico offensio inesse uidebitur. Quodsi uitia, quae insunt in Epidico fabula, partim uirorum doctorum sagacitate dudum cognita partim etiam nunc occulta, contaminatione explicari nequeunt, iam restat, ut hanc quoque fabulam post poetae mortem doctam eamque ad rem retractatam esse censeamus et uestigia indagemus, quibus haec sententia comprobetur et quaeramus, quatenus posterioris poetastri opera pertinuerit. Sed haec alii tempori reseruanda sunt.

1) Ceterum in textu pro argumento uti nolui personarum nominibus, quarum cur una Anterastilis uocata sit, nisi in fabula, quam Graecus poeta finxerit, mutuo amauerit amore, non uideo.

(Reliqua propediem in aedibus Weidmannorum edentur).

LEOPOLDVS REINHARDT

DE VITA SVA.

Natus sum Gryphisualdiae a. d. XII. Cal. Mart. a. h. s. L patre Alberto, matre Carolina e gente Barkow, quos adhuc uiuere laetor quam maxime. Fidem profiteor euangelicam. Litterarum primordiis imbutus gymnasium adii, quod tum Hieckio, deinde Nitzschio uu. cl. rectoribus hic florebat. Auctumno a. LXVII maturitatis testimonium adeptus, cum studiis philologicis operam nauaturus ciuibus huius academiae adscriptus essem, per duo semestria scholis interfui uu. ill. Buecheleri, Georgii, Hoeferi, de Noordenii, Preuneri, Pylii, Schoemanni. Tum Bonnam me contuli, ubi per tria semestria audiui uu. ill. Bernaysium, Gildemeisterum, Jahnium, Meyerum, Muellerum, Nissenium, Schaeferum, Usenerum, et seminarii regii philologici sodalis ordinarius fui per tria semestria, historici per duo, et exercitationibus interfui Aristotelicis Bernaysio gubernante per duo semestria hiberna. Inde huc reuersus scholis usus sum uu. ill. Georgii, Hirschii, Hoeferi, de Noordenii, Studemundi et exercitationibus interfui regii seminarii philologici nec non historici, societatique philosophae operam nauaui. Quae studia, interrupta mense Iulio a. LXX, cum patriae amor ex iuuenibus optimum quemque ad arma uocaret, nunc redux per medios hostes factus pristino amore reuocaui.

Omnibus quos nominaui uiris, inprimis autem Buechelero, Usenero, Studemundo, quid debeam, semper grata seruabo memoria.

SENTENTIAE CONTROVERSAE.

I.

Bellum, quod Aethiopes contra populum Romanum mouerint, annis 23 et 22 a. Chr. n. gestum esse contendo. (Cf. Peter hist. rom. III p. 27.)

II.

Plaut. Amph. 510. 511. sic legendum esse censeo:

Édepol Iuno si ístis rebus té sciat operám dare,
Égo faxim ted Ámphitruonem mális esse quám Iouem

III.

Frontonis Arion p. 237 (N) lego:

Cognouit socios, qui ueherent, cupidinis potiri.

IV.

Artem gymnasticam ea ratione docendam esse censeo, ut ad difficiliores exercitationes transitus non fiat, nisi omnes eiusdem ordinis pueri facilioribus bene praeparati sint.

